

Hivatkozni a következő formában:

**Fedinec Csilla: Made in állampolgárság a keleti szomszédságban
EGYENLITŐ 8. évf. 2010. 7-8. sz. 38-41. old.**

Made in állampolgárság a keleti szomszédságban

A „polgár” fogalmát sem az orosz, sem az ukrán nyelv nem ismeri társadalmi réteg értelemben, csak „állampolgár” értelemben.

Szovjet polgár

Iskolai kötelező tananyag volt, így minden szovjet állampolgár ismerhette Vlagyimir Majakovszkij versét a szovjet útlevélről: „Bár pofozna pokolra ördögcsorda minden papírost, Csak ezt nem... Ezt széles zsebemből kihúzni jó, nincs ennél öröm nagyobb. Olvassátok, irigyeljétek: én a Szovjetunió polgára vagyok!” A költő számára a vers szerint az útlevél a hazáját képviseli, amit azonban a külföldi hivatalnok „mint varangyot, úgy fogja, mint bombát, mint duplaélű beretvát – mint csörgőkígyót, hús fullánkosat, rondát”.

Útlevélre a szovjeteknek folyamatosan szükségük volt, ha valamely polgárunk külföldre utazott, viszont más a helyzet az ugyancsak paszportnak nevezett szovjet személyi igazolvánnyal, amely az első másfél évtizedtől eltekintve, nemcsak azonosításra szolgált, hanem országon belüli kváziútlevélként működött. Az 1917-es fordulat után, mint burzsoá csökevényt megszüntették a személyi igazolvány intézményét, és csak 1932-ben vezették be ismét, mégpedig a lakosság pontos nyilvántartása és lakhelyhez kötése érdekében. A szovjet törvényeknek mindig volt egy csak belső használatra szánt, titkos végrehajtási rendelete, amely arról szólt, hogyan történjen a végrehajtás a gyakorlatban. Így a személyi igazolványokkal kapcsolatos 1933-as végrehajtási rendelet meghatározta azokat a kiemelt zónákat (25 nagyváros és a Szovjetunió nyugati határa mentén 100 kilométeres körzet), ahol tilos volt személyi igazolványt kiadni, lakcímet bejegyezni, azaz az adott településen való lakhatást lehetővé tenni azoknak, akiknek körét a rendelkezés szintén pontosan meghatározta (pl. volt kulákok, munkanélküliek, egyházi személyek, volt elítéltek stb.). 1953-ban a kiemelt települések körét 340-re bővítették, illetve a speciális zónát kiterjesztették a teljes határszakaszra 15-től 200 kilométer mélységig terjedően. Kárpátalja, Kalinyigrád megyék, valamint Szahalin és Kamcsatka teljes egészében a zónába tartozott. A személyi igazolvány nélkülieket megfigyelte a rendőrség, s lakhelyet csak a személyi igazolvány megszerzése után változtathattak.

1970-ben módosították a ki- és beutazásról szóló szabályokat, az 1974-es új törvénnyel pedig 1976-tól vált kötelezővé, hogy minden szovjet állampolgár rendelkezzen személyazonosítóval. Ekkor vezették be a munkakönyvet is, s így a munkaviszonyról szóló bejegyzések kikerültek az új típusú személyi igazolványokból. Határ menti területeken ekkor is csak személyi igazolvány felmutatásával lehetett jegyet venni az egyes települések között közlekedő autóbuszokra, vonatokra, s csak olyan személyeknek, akiknek a személyi igazolványában a céltelepülés szerepelt állandó lakhelyként. Külföldre magáncélból kétfévente, csak közeli rokonhoz engedték az utazást. Akinek nem volt külföldön rokona, az sportolóként, művészeti együttes tagjaként, vagy diplomata útlevélre jogosult személyként

juthatott el külföldre, illetve szervezett turistaúton vehetett részt. A külföldi utakra vonatkozó korlátozásokat 1987-ben oldották fel, az útlevélbe bekerült a pecsét, hogy a világ összes országába érvényes – persze ettől még önmagában sehová nem lehetett vele utazni, de mentálisan felszabadító érzés volt ily módon virtuális világpolgárrá válni.

Ukrán polgár

Amikor Ukrajna 1991-ben független állammá vált, az útlevelet nem cserélték le azonnal, hanem még évekig a szovjet útlevél maradt használatban, amelybe betettek egy egyszerű pecsétet – ugyanolyan egyszerű stemplit, mint amelyik 1987-ben világútlevéllel tette –, hogy a dokumentum immár az ukrán állam tulajdona. Az 1994. január 1-jétől vezették be az ukrán útlevél használatát. Ez még ugyanolyan bordó színű volt, mint a szovjet útlevél, 2005-től változtatták sötétkékre.

Az ukrán útlevél minden időben igen drága volt. A hozzájutás időbeli kiterjedésétől és az okmány érvényességi idejétől függően jelenleg 396-tól 1245 hrivnyáig terjedő illetéket kell fizetni. (Külföldi valutában meghatározni ezt az összeget nem mondana sokat, hiszen az árfolyam nem stabil, annál többet mond el, ha számba vesszük például, hogy 2009-ben Kárpátalján a havi átlagkereset 1532 hrivnya volt, az ország középső és keleti felében ennél magasabb. Az országban az öregségi nyugdíj átlagösszege 943 hrivnya, a szociális nyugdíjé 647 hrivnya.) Erre rakódnak még a vízumköltségek, hiszen Ukrajna minden országgal vízumköteles, kivéve Belorussziát és Oroszországot, ahová egyszerű személyi igazolvánnyal is lehet utazni. Azért is külön fizetni kell, ha valaki a régi (lejárt) útlevelét meg akarja tartani, például szuvenirnek, mert különleges vízumok vannak benne.

Az ukrán állampolgársági törvény szerint az állampolgárság megilleti mindazokat, akik Ukrajna területén születtek és éltek, illetve leszármazottaik, akik Ukrajna területén kívül éltek 1991. november 13. előtt. Az ebbe a körbe tartozó személyek automatikusan megkaphatták az állampolgárságot, ha ezt 2000 végéig kérvényezték és nem rendelkeztek más állampolgársággal. A határidőt 2005-ig meghosszabbították azon ukránok számára, akik Oroszország sarkkörön túli és távol-keleti részeiből kívántak visszatelepülni, valamint a volt katonatisztek esetében. Az állampolgársági törvényt 1997-ben úgy módosították, hogy jogosulttá tették az állampolgárság megszerzésére a politikai üldözések áldozatait, mint például az erőszakkal kitelepített krími tatárokat. A menekülteknek legalább öt évig az ország területén kell élniük és el kell sajátítaniuk az ukrán nyelvet ahhoz, hogy folyamodhassanak állampolgárságért. Az állampolgársági törvény a 2001-es módosítás révén került összhangba az Alkotmánnyal. A törvénymódosítás szerint az egységes állampolgárság – az ukrán állampolgárságot jelenti, ami kizárja, hogy Ukrajna bármelyik közigazgatási egysége saját állampolgárságot vezessen be; ha valaki többes vagy kettős állampolgárságot szerez, vagy egy külföldi ukrán állampolgárságot kap, Ukrajnával való jogi kapcsolatában csak ukrán állampolgárnak számít. Az ukrán állampolgárságot elveszíti: 1) az az ukrán állampolgár, aki szabad akaratából, írásban kérte egy másik ország állampolgárságát; 2) ha az ukrán állampolgár szabad akaratából jutott olyan írásos dokumentumhoz, amelyik alátámasztja külföldi állampolgárságát. Az újabb 2005-ös módosítással ezt a második kitételt törölték, illetve az állampolgárságot nem veszti el az a külföldi, aki megkapta az ukrán állampolgárságot, de nem kérvényezte a külföldi állampolgárság megszüntetését. Tehát az egységes állampolgárság alkotmányosan és törvényileg szabályozott, az attól való eltérésnek viszont nincsenek jogi normákhoz kötött szabályai. Volt, aki azt javasolta, hogy kérjenek állásfoglalást az alkotmánybíróságtól arra vonatkozóan, mit jelent az egységes (értelmezéstől függően, fordítás szerint: egyetlen) állampolgárság. 2006-ban egyébként Ukrajna ratifikálta az állampolgárságról szóló európai egyezményt. Az V. fejezet. 15. cikke kimondja: „Jelen

Egyezmény rendelkezései nem korlátozhatják a részes állam azon jogát, hogy belső jogában meghatározza, hogy: a) azon állampolgárai, akik egy másik Állam állampolgárságát megszerzik vagy azzal rendelkeznek, megtarthatják-e állampolgárságukat vagy elveszítik azt; b) az állampolgárság megszerzése vagy megtartása függ-e egy másik állampolgárságról való lemondástól vagy annak elvesztésétől.”

Multipolgár?

Valentin Kriszacsenko biztonságpolitikai szakértő szerint Oroszország arra törekszik, hogy ösztönözze a volt szovjet tagköztársaságokban élő oroszoknak az anyaországba telepedését, illetve Ukrajnában például igyekszik támogatni azokat a társadalmi-politikai szervezeteket, amelyek retorikájában megjelennek szeparatista felhangok, ami különösen a Krím-félsziget esetében veszélyes; ezenkívül az orosz média uralja Ukrajna délkeleti megyéit, masszív agy mosást gyakorolva a lakosságra. Ugyancsak Kriszacsenko szerint nemzetbiztonsági szempontból mindig erősen kifogásolható, ha egy állam kulturális támogatás leple alatt azért igyekszik támogatni a határain kívül élő nemzettársait, hogy politikai és gazdasági befolyáshoz segítse őket azokban a régiókban, ahol kompakt módon élnek, illetve, hogy végcélként befolyást gyakoroljanak az adott állam belpolitikájára. Ezt teszi szerinte például Oroszország az ukrainai orosz kisebbség, vagy Magyarország a romániai magyar kisebbség esetében. A koszovói Ahtisaari-terv mint precedens még inkább felbátoríthatja a szeparatista törekvéseket.

Ez az érvelés azokból a félelmekből indul ki, hogy a Krím-félsziget esetében Oroszország katonailag beavatkozhat, hivatkozva saját állampolgárainak védelmére, mint tette azt Dél-Oszétiában és Abháziában. A Krím az egyetlen közigazgatási terület Ukrajnában, ahol az oroszok vannak többségben, és még 2008-ban Volodimir Sztretovics, a parlament jogvédelmi bizottságának elnökhelyettese azt nyilatkozta, hogy a Krímen mintegy 70 ezren (minden 27. lakos) az ukrán mellett orosz állampolgársággal is rendelkezik. Oroszország 2003-ban módosította az állampolgársági törvényt oly módon, hogy a volt Szovjetunió állampolgárai egyszerűsített eljárással juthatnak orosz állampolgársághoz. 2004 végén az orosz Állami Dumában bejegyezték az orosz–ukrán kettős állampolgárságról szóló kétoldalú szerződésre vonatkozó javaslat-tervezetet. Oroszország egyébként elfogadja a kettős állampolgárságot, amennyiben a külföldi állampolgárságot valaki 2002 előtt kapta meg, vagy ha külföldön él.

Egyes vélekedések szerint Magyarország hasonlóan veszélyes lépésre szánta el magát, amikor egyszerűsítette az állampolgársági törvényt a határon túli magyarok javára. Elfogadható volt Magyarország korábbi gyakorlata a státustörvényt illetően, amihez hasonló megoldást alkalmaz például Lengyelország, Szlovákia, Bulgária is. Az állampolgárság megadása azonban már nemzetbiztonsági kockázatot jelent. Érthető, hogy Románia nem reagált a magyar állampolgársági törvény módosítására, mert maga is ezt gyakorolja: nem foglalkozik az ukrán törvényekkel, hanem saját hatáskörben megadja az állampolgárságot Bukovina és Kárpátalja román lakosságának, nem beszélve Moldováról, mely polgárainak legalább felét, kivéve Transznisztriát, már gyakorlatilag uniós polgárokká honosította. Noha, teszi hozzá Ihor Szlizarenko, a Deny újságírója, amikor megjelent a magyar státustörvény („ersatz-állampolgárság”), Románia előszeretettel háborgott, mondván ezzel Magyarország a szeparatista törekvések alá adja a lovat. Tény persze, teszi hozzá az újságíró, hogy a státustörvény-szerű rendezések erősítik a kisebbségek kapcsolatát (lojalitását) az anyaország irányában. Nem emelt kifogást Szerbia sem, mivel a belgrádi kormány az 1990-es évek végén maga is hasonló módon adott menedéket a volt Jugoszlávia területén élő szerbeknek.

A 2008-as orosz–grúz konfliktusra hivatkozva Ukrajnában 2009-ben a parlament elé került törvényjavaslatok arra irányultak, hogy a kettős állampolgárságot szankcionálják a minimálbér tízezerszeresének megfizetésével vagy öt évig terjedő szabadságvesztéssel. A médiában kitartóan „Nyugat-barátnak” titulált Julia Timosenko akkori kormányfő és Viktor Juscsenko akkori államfő pártjai által támogatott elképzelést magyarázva Viktor Svec képviselő kifejtette, hogy az ukrán állampolgárságtól csak azokat akarják megfosztani, akik többes állampolgárságra törvénytelenül, tehát az egységes állampolgárságot kimondó Alkotmány 1996-ban történt elfogadása után tettek szert.

A törvényjavaslattal párhuzamosan a sajtó addigi szórványos érdeklődése megsokszorozódott. Írtak például arról, hogy számos izraelinek okozna a törvény elfogadása kellemetlenséget, akiknek még a zsebében van az ukrán útlevel is. Vagy hogy az üzletemberek kedvenc állampolgársága a dominikai, amit 150 ezer dollárért megvehetnek, s ezzel bebocsátást nyernek több száz országba. Hogy nagyon is valóságos az a hollywoodi filmekből ismert panel „az orosz maffiával” kapcsolatban, amikor a rosszfiú végigpörgeti az útlevelgyűjteményét, közte az ukránt. Hogy az ország vezetői között is voltak kettős állampolgárok: két ex-miniszterelnök, Juhim Zvjahilskij felvette az izraeli, Pavlo Lazarenko pedig a panamai állampolgárságot is. Szóbeszéd tárgya volt az is, hogy vajon milyen útlevele van Viktor Juscsenko feleségének, Katerina Csumacsenko-Juscsenkonak. Jozsif Kobzon az ismert táncdalénekes viszont – a 2003-as parlamenti választásokon az Egységes Oroszország színeiben lett az Orosz Duma képviselője és a törvényhozás kulturális bizottságának elnöke – sajtóhírek szerint korábban maga mesélte el, hogy Leonyid Kucsma ukrán államfő személyes közbenjárására ukrán útlevele is van. No és persze az egyszerű emberek körében sem ismeretlen gyakorlat: orosz útlevelet szereznek a munkavállalás miatt, és beloruszt az egészségügyi kezelések reményében.

Nem lehet arról beszélni, hogy a kettős vagy többes állampolgárságnak pártolói lennének Ukrajnában, inkább úgy fogalmazhatunk, hogy sokan vannak a türelmesség hívei. Jurij Mirosznicsenko, a jelenlegi államfő, Viktor Janukovics pártjának, a Régiók Pártjának parlamenti képviselője így fogalmazott: leginkább azok rendelkeznek második útlevelemmel, akik külföldön dolgoznak, s teljesen érthető az a kívánságuk, hogy nem szeretnének elszakadni az anyaországtól; ha rákényszerítjük őket erre, akkor hatalmas embertömegről mondunk le, akiket a megélhetés kényszerített külföldre.

Szociológiai felmérések szerint egyébként minden második ukrán elfogadhatónak tartja a kettős állampolgárságot, s ebből a szempontból a legkívánatosabbak között van Oroszország, az USA és Németország állampolgársága. A külföldi útlevel az ukránok számára egyet jelent a munkavállalás, a tanulás és az utazás szabadságával.

A budapesti döntés után az ukrán sajtóban a legkülönbözőbb – beszédes – címeken jelentek meg tudósítások, kommentárok: „150 ezer kárpátaljai lehet Magyarország állampolgára”, „Szimbolikus gesztus vagy Nagymagyarország újjáélesztése?”, „A kárpátaljaiak egyelőre nem állnak sorba a külföldi állampolgárságért”, „Minden kárpátaljai Magyarország állampolgára lesz?” „A kárpátaljaiak magyarok lesznek?” „Magyarország állampolgárságot ad a határon túli magyaroknak. A Krím után Kárpátalja is „lelép” tőlünk?” Az Ukrajnaskij zszurnal 2010/6. száma lehozta Luboš Palata, a Lidové noviny újságírójának cikkét, melyben a szerző a trianoni emléknapi értékelésével kezdi. Azt írja, hogy a trianoni békeszerződés aláírásának napját ünneppé tenni olyan, mintha Ukrajnában az atomenergia napját a csernobili katasztrófa napján ünnepelnék. Magyarország bizonyos mértékben visszatér a két világháború közötti időkhöz, „Trianon jóvátétele” ismét a kormánypolitika fontos elemévé válik, legalábbis ez derül ki az új kormány első lépéseiből. Magyarország egy államhatárok fölötti magyar eurorégió álmait dédelgeti, s a magyar állampolgárság megszerzése iránt a legnagyobb érdeklődést nyilvánvalóan az ukrán állampolgárok fogják tanúsítani. A 46 milliós Ukrajna esetében a 150 ezres magyar kisebbség azonban jelentéktelen

probléma a keleti-délkeleti országrészben élő több milliós orosz ajkú ukrán lakossághoz képest, akiknek ott van a zsebében az orosz útlevelel.

Az ukrainai magyar szervezetek egyaránt pozitívan fogadták a kettős állampolgárságról szóló törvényt. Kovács Miklós politológus, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség elnöke azt nyilatkozta az MTI-nek, illetve az InfoRádióknak, hogy az pozitív gesztus, amely kiköszörüli a 2004. december 5-én tartott, a határon túli magyarokat megcsúfoló anyaországi népszavazás által ejtett csorbát. Mivel Ukrajnában a törvények nem ismerik el a kettős állampolgárságot, a magyar állampolgárságot minden bizonnyal a Magyarországon tanuló vagy dolgozó ukrainai magyarok, esetleg a határ menti kereskedelemben érintettek igényelni. A politikus szerint nem tudható, hányan kérik majd Kárpátalján lelki vagy jelképes megfontolásból a magyarigazolvány mellé a magyar útlevelet is, de nem valószínű, hogy sokan élnének a lehetőséggel. Tóth Mihály jogász, az Ukrainai Magyar Demokrata Szövetség tiszteletbeli elnöke többek között azt nyilatkozta a Kárpáti Igaz Szó című lapnak, hogy köztudomásúan számos ukrán állampolgár rendelkezik más állam polgárságával is, de erről semmilyen hivatalos kimutatás nincs, és a fennálló jogkörnyezetben értelemszerűen nem is lehet. Elméletileg fennáll az ukrán állampolgárságtól való megfosztásnak a veszélye. Az előző kormánykoalícióhoz tartozó képviselők javaslatára első olvasatban elfogadásra került törvénytervezetek az önfeljelentés kötelezettségét és ennek elmulasztásának büntetését helyezték kilátásba, a megváltozott belpolitikai erőviszonyok azonban remélhetőleg nem teszik lehetővé e jogtalan elképzelések törvényerőre emelkedését. Valószínűsíthető, hogy a most regnáló politikai hatalom türelmesebben, megértőbben viszonyul majd ehhez az Ukrajna számára rendkívül érzékeny problémához.

A Nemzeti Kutatások Stratégiai Intézete által az ukrán–magyar viszony 2009-es alakulásáról készült összefoglaló többek között így fogalmazott: tekintettel arra, hogy Magyarország agresszív módon közelíti meg a szomszédos országokban élő kisebbségeinek helyzetét, Ukrajnának megfontolt és következetes politikát kell folytatnia a magyar nemzeti kisebbséggel kapcsolatban, kizárólag a regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájára támaszkodva. Azóta az államfőválasztás Viktor Janukovics és a Régiók Pártjának sikerét hozta, amelyik törvénytervezetet nyújtott be a parlamentnek az ukrainai kisebbségek nyelvhasználatáról. Amennyiben a 10 százalékos arányt fogadják el, akkor Kárpátalján például az ukrán mellett a magyar lehet a második hivatalos nyelv. Ismeretes, hogy Ukrajna 1995-ben többek között azzal a feltétellel lett az Európa Tanács tagja, hogy ratifikálja a regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartáját. Erre 1999 decemberében került sor, a nyelvhasználati jogot a 20%-os határhoz kötve. Nacionalista képviselők beadványa nyomán azonban az ukrán alkotmánybíróság akkor a ratifikációs törvényt hatályon kívül helyezte.

Ukrajnában tehát nagy a várakozás, lesz-e a kisebbségi nyelveknek regionális státusa, illetve, bár eddig, 2010. június közepéig, nincs hivatalos reagálás a kettős állampolgárságról meghozott magyarországi törvényre, azonban világos, hogy a válasz általában a kettős vagy többes állampolgárság ügyében nem burkolózhat tovább méltányos hallgatásba, tekintettel a körülmények egyre kényszerítőbb hatására, hiszen, többek között, ez a kérdés immár jelképesen is körbeírta az országot.

Fedinec Csilla